

Teodor Manea
Horia-Șerban Tiugan
Cătălin-Nicolae Constantinescu-Mărunțel

Criminologie

Ediția a 2-a

Editura
Hamangiu
2024

CUPRINS

În loc de introducere: de ce anumiți oameni își asumă
o identitate deviantă? _____ XVII

TITLUL I. NOȚIUNI ELEMENTARE. PERSPECTIVE TEORETICE _____ 1

Capitolul I. Criminologia. Interferențele cercetării criminologice cu alte științe juridice _____ 1

Secțiunea 1. Criminologia. Definiție, obiect, limite _____ 2

§1. Definiție. Posibile dezvoltări conceptuale _____ 2

§2. Obiectul criminologiei. Crima. Criminalul.
Criminalitatea. Fenomenul criminal _____ 6

2.1. Crima – perspectiva criminologică _____ 6

2.2. Crima din perspectiva istoriei dreptului
românesc _____ 11

2.3. Criminalul _____ 15

2.4. Criminalitatea _____ 17

2.5. Lămuriri cu privire la obiectul prezentei lucrări _____ 18

§3. Limitele intrinseci ale cercetării criminologice _____ 18

Secțiunea a 2-a. Interferențele cercetării criminologice cu alte științe juridice _____ 20

§1. Criminologia și dreptul penal _____ 20

§2. Criminologia și politica criminală *lato sensu* _____ 21

§3. Criminologia și penologia _____ 23

§4. Criminologia și criminalistica _____ 24

§5. Demarcația dintre criminologie, filosofie, religie
și morală _____ 25

Capitolul II. Optica asupra fenomenului criminal în Evul Mediu. _____ 33

Premisa criminologiei clasice. Opera lui Cesare Beccaria _____ 33

Secțiunea 1. Optica asupra fenomenului criminal în contextul Evului Mediu _____ 33

§1. Definiții ale crimei _____ 35

§2. Noțiunea de pedeapsă _____ 37

§3. Fenomenul criminal și spațiul românesc (sec. IV-XIX) _____ 42

§4. Criminalul – persoană defectă _____ 44

§5. Apariția de noi infracțiuni – vagabondajul, cerșetoria	45
<i>Secțiunea a 2-a. Contractul social – fundamentul criminologiei clasice. Perspective tranzitorii asupra fenomenului criminal</i>	46
§1. Contractul social – fundamentul criminologiei clasice	46
§2. Perspective tranzitorii asupra fenomenului criminal	51
<i>Secțiunea a 3-a. Criminologia clasică. Opera lui Cesare Beccaria</i>	53
§1. Principala teză a criminologiei clasice	53
§2. Opera lui Cesare Beccaria – <i>Dei delitti e delle pene</i>	57
2.1. Contractul social	57
2.2. Principiul legalității	58
2.3. Principii procesual penale	59
2.4. Despre infracțiuni	60
2.5. Despre pedepse	61
§3. Observații critice generale. Demitizarea perspectivei umaniste în contextul economic și ideologic al epocii	62
3.1. Observații critice generale	62
3.2. Demitizarea perspectivei umaniste a Tratatului prin referire la contextul economic și ideologic al epocii	65

Capitolul III. Pozitivismul italian. Opera lui Cesare Lombroso.

Perspective critice. Contextul științifico-cultural	70
<i>Secțiunea 1. Pozitivismul italian</i>	70
§1. Punctul de inflexiune în cercetarea criminologică	71
1.1. Insuficiența explicațiilor criminologice bazate pe noțiunea de liber-arbitru	71
1.2. Dezvoltarea analizei statistice în cercetarea fenomenului criminal	72
1.3. Descoperirile științifice	75
1.4. Generalizarea sistemului penitenciar în Italia	78
§2. Tezele centrale ale pozitivismului italian	78
2.1. Imperativul științific	78
2.2. Determinismul	79
2.3. Taxonomia criminală	79
2.4. Opera preventivă	80

<i>Secțiunea a 2-a. Opera lui Cesare Lombroso – L'uomo Delinquente</i>	81
§1. Atavismul criminal	82
§2. Clasificarea criminalilor	85
2.1. Criminalul născut	86
2.2. Criminalul nebun	87
2.3. Criminalul ocazional	89
2.4. Criminalul din pasiune	90
<i>Secțiunea a 3-a. Perspective critice</i>	91
§1. Dezvoltări critice intradoctrinare	91
1.1. Raffaele Garofalo	91
1.2. Enrico Ferri	93
§2. Critica pozitivismului italian. Noua apărare socială. Capcana pozitivistă	95
2.1. Noua apărare socială	95
2.2. Capcana pozitivistă	95
§3. Perspective din alte științe: importanța sociologiei	100

TITLUL II. CRIMINOLOGIA ȘI DREPTUL PENAL. PERSPECTIVE TEORETICE	101
Capitolul IV. Dimensiunea criminologică relativă la instituțiile de drept penal general	101
<i>Secțiunea 1. Vinovăția</i>	103
§1. Perspective istorice	103
1.1. Codul penal din 1865	103
1.2. Codul penal din 1936	103
1.3. Codul penal din 1969	104
1.4. Codul penal în vigoare	104
§2. Dimensiunea criminologică	105
<i>Secțiunea a 2-a. Iresponsabilitatea lato sensu</i>	107
§1. Perspective istorice	107
1.1. Codul penal din 1865	107
1.2. Codul penal din 1936	108
1.3. Codul penal din 1969	109
1.4. Codul penal în vigoare	109
§2. Dimensiunea criminologică	110
2.1. Alienarea mintală	111

2.2. Beția	114
2.3. Somnambulismul, hipnotismul, sugestia și provocarea	116
<i>Secțiunea a 3-a. Răspunderea penală a minorilor</i>	117
§1. Perspective istorice	118
1.1. Codul penal din 1865	118
1.2. Codul penal din 1936	118
1.3. Codul penal din 1969	119
1.4. Codul penal în vigoare	120
§2. Dimensiunea criminologică	121
2.1. Dimensiunea criminologică a regimului incriminat raportat la limitele de vârstă	121
2.2. Dimensiunea criminologică a regimului sanctionator	124
<i>Secțiunea a 4-a. Individualizarea pedepsei</i>	128
§1. Perspective istorice	128
1.1. Codul penal din 1865	128
1.2. Codul penal din 1936	129
1.3. Codul penal din 1969	130
1.4. Codul penal în vigoare	131
§2. Dimensiunea criminologică	131
2.1. Sistematizarea și normativizarea criteriilor generale de individualizare	131
2.2. Influența pozitivistă și a noii apărări sociale. Opera lui Raymond Saleilles	133
<i>Secțiunea a 5-a. Măsurile de siguranță</i>	138
§1. Perspective istorice	138
1.1. Codul penal din 1865	138
1.2. Codul penal din 1936	138
1.3. Codul penal din 1969	139
1.4. Codul penal în vigoare	140
§2. Dimensiunea criminologică	141
2.1. Dimensiunea criminologică a măsurilor de siguranță în general	142
2.2. Dimensiunea criminologică privind starea de pericol a infractorului	143
2.3. Dimensiunea criminologică a măsurilor de siguranță în special	144

2.4. Dimensiunea criminologică a reglementării actuale	147
---	-----

TITLUL III. CRIMINOLOGIA ȘI DREPTUL PENAL.

ASPECTE PRACTICE	155
-------------------------	------------

Capitolul V. Dimensiunea fenomenologică relativă la conceptul de violență. Fenomenologia violenței	155
---	------------

<i>Secțiunea 1. Perspective teoretice</i>	156
---	-----

§1. Perspectiva bioistorică	156
-----------------------------	-----

§2. Perspectiva socio-penală	158
------------------------------	-----

§3. O posibilă definiție	160
--------------------------	-----

<i>Secțiunea a 2-a. Dimensiunea criminogenă a infracțiunilor săvârșite cu violență. Cauza proximală</i>	160
---	-----

<i>Secțiunea a 3-a. Dimensiunea criminogenă a infracțiunilor săvârșite cu violență. Cauza mediată</i>	162
---	-----

§1. Normalizarea violenței	163
----------------------------	-----

§2. Inegalitate structurală	169
-----------------------------	-----

Capitolul VI. Dimensiunea criminologică relativă la infracțiunile de omor și violență intrafamilială	173
---	------------

<i>Secțiunea 1. Omorul. Omorul calificat. Lovirile sau vătmările cauzatoare de moarte</i>	173
---	-----

§1. Aspecte conceptuale. Tipologii ale infracțiunilor de omor	173
--	-----

1.1. Omorul-întreprindere	174
---------------------------	-----

1.2. Omorul pentru cauză personală	175
------------------------------------	-----

1.3. Omorul motivat sexual	177
----------------------------	-----

1.4. Omorul motivat ideologic	178
-------------------------------	-----

1.5. Omorul gregar	178
--------------------	-----

§2. Date cantitative privind fenomenul infracțiunilor de omor în context național	179
--	-----

§3. Date calitative privind fenomenul infracțiunilor de omor în context național	184
---	-----

3.1. Date privind faptele săvârșite	184
-------------------------------------	-----

3.2. Date privind persoana inculpaților	186
---	-----

3.3. Date privind persoana victimei și a relației dintre victimă și autor	188
--	-----

<i>Secțiunea a 2-a. Violența intrafamilială</i>	188
§1. Perspective teoretice	189
1.1. Dimensiunea fenomenologică a violenței în familie	189
1.2. Aspecte juridice și socio-criminologice privind fenomenul violenței în familie	190
1.3. Particularități psihocriminologice ale victimelor și agresorilor	196
1.4. În loc de concluzie	198
§2. Fenomenul violenței domestice în context național	199
2.1. Violența domestică în optica instrumentelor legislative socio-penale	199
2.2. Date cantitative și calitative privind violența domestică în România	202
2.3. În loc de concluzie. Carențe instituționale	207
 Capitolul VII. Dimensiunea criminologică relativă la infracțiunile contra libertății și integrității sexuale	209
<i>Secțiunea 1. Perspective teoretice</i>	209
§1. Dimensiunea juridico-istorică a infracțiunilor contra libertății și integrității sexuale	210
§2. Dimensiunea fenomenologică a violenței sexuale	211
2.1. Relația de putere	211
2.2. Particularități psihosociale ale agresorilor și victimelor	213
§3. Specificitatea infracțiunilor sexuale împotriva minorilor	216
§4. Specificitatea traficului de persoane în scopul exploatării sexuale	218
4.1. Funcția achizitivă a sexualității. Relațiile de putere. Libertatea sexuală	218
4.2. Specificul psihosocial al autorilor și al victimelor	220
<i>Secțiunea a 2-a. Infracțiunile contra integrității și libertății sexuale în contextul național</i>	223
§1. Date privind infracțiunile contra libertății și integrității sexuale în general	223
§2. Date privind fenomenul infracțiunilor contra libertății și integrității sexuale săvârșite asupra minorilor	225

§3. Date privind fenomenul infracțiunilor de trafic de persoane în scopul exploatarei sexuale _____	228
3.1. Victime _____	229
3.2. Autori _____	236
Capitolul VIII. Dimensiunea criminologică relativă la infracțiunile de natură economică _____	237
<i>Secțiunea 1. Proprietate, statut social și relații de putere. Propensiunea achizitivă a oamenilor _____</i>	<i>237</i>
§1. Proprietate, statut social și relațiile de putere _____	238
§2. Propensiunea achizitivă a oamenilor _____	240
2.1. Clasa socială defavorizată _____	242
2.2. Clasa socială superioară _____	244
<i>Secțiunea a 2-a. Dimensiunea criminologică relativă la infracțiunile de corupție _____</i>	<i>245</i>
§1. Dimensiunea fenomenologică a infracțiunilor de corupție _____	246
1.1. Dimensiunea pur fenomenologică a corupției și a faptelor asimilate _____	246
1.2. Prototipul psihosocial al autorilor _____	248
§2. Date privind fenomenul infracțiunilor de corupție în context național _____	248
2.1. Date cantitative privind faptele de corupție în context național _____	249
2.2. Date calitative privind faptele de corupție și autorii acestora în context național _____	251
BIBLIOGRAFIE _____	257

TITLUL II. CRIMINOLOGIA ȘI DREPTUL PENAL. PERSPECTIVE TEORETICE

Capitolul IV. Dimensiunea criminologică relativă la instituțiile de drept penal general

*„If you should go skating on the thin ice of modern life
Dragging behind you the silent reproach of a million
tear-stained eyes Don't be surprised when a crack in the ice
appears under your feet”.
(Pink Floyd, The thin ice)*

Parcurgând cele două mari curente istorice ale criminologiei, din care s-au dezvoltat principii și instituții juridice cu care legislațiile penale operează și în prezent, vom continua prin a expune, într-o manieră istorică, o parte din acestea. De altfel, în prezentul capitol vom explicita modalitatea în care criminologia influențează politica penală, aspect prefigurat în prima parte a lucrării. Mai mult, de vreme ce vom face o serie de referiri istorico-legislative la codurile anterioare, apreciem că o succintă prezentare a acestora este oportună.

Codul penal din 1865, denumit și Codul Penal „Alexandru Ioan Cuza”/„Carol I”, a reprezentat începutul dreptului penal modern din România, fiind inspirat după Codul penal prusian din 1851 și după Codul penal francez din 1810. Particularitatea acestui cod a constatat în caracterul său blând, prin raportare la legile penale din spațiul european la acea vreme^[1], în acest sens exprimându-se și Vasile Boerescu, în contextul criticării propunerilor privind aplicarea unor pedepse

^[1] A se vedea L.V. Lefterache, *Curs de drept penal. Partea generală*, Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 30.

aspre: „istoria ne spune că, cu cât națiunile erau mai barbare, pre atât ele aveau pedepsele cele mai severe, torturile cele mai atroce, putem adică să zicem că codicele lor penale erau legi sanguinarii (...); din contră, cu cât civilizațiunea crește, cu atât moravurile se îndulcesc, pre atât pedepsele se micșorează și devin mai umane”^[1].

Codul penal din 1936, denumit și Codul Penal „Carol al II-lea” a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1937, având drept sursă de inspirație Codul penal italian din 1930 (Codul Rocco). Acesta s-a caracterizat prin preluarea teoriilor moderne la acea vreme, în special prin intermediul influenței doctrinei pozitivistice. Contextul politic al perioadei a condus la o serie de modificări de natură fascistă, prin înăsprirea dispozițiilor în materie penală, în scopul asigurării menținerii și exercitării regimului totalitar.

Codul penal din 1969, creația profesorului Vintilă Dongoroz, reprezintă sursa configurației penale din prezent, reușind să se sustragă, într-o anumită măsură^[2], influențelor totalitare ale regimului comunist. Influența pozitivistă, respectiv a *noii apărări sociale*, s-a coagulat printr-o atenție deosebită acordată configurării măsurilor de siguranță și mecanismului individualizării pedepselor.

Codul penal în vigoare a reprezentat, din punct de vedere juridic, produsul experiențelor legislative ale Statelor europene, mai exact Codul penal francez și Codul penal spaniol, iar din punct de vedere social-economic, rezultatul schimbărilor produse în contextul integrării

^[1] A se vedea B. Boerescu, *Discursuri politice*, vol. II, Atelierele Grafice Socec & Co., București, 1910, p. 107.

^[2] Cu toate că în literatura de specialitate română există tendința de a încerca să se arate că legislația penală adoptată în 1968 și intrată în vigoare în 1969 a marcat o îndepărtare a justiției penale din România de tendințele totalitare ale regimului comunist, apreciem că această poziție nu face decât să propage, în mod periculos, un discurs din epocă favorabil regimului lui Nicolae Ceaușescu, discurs care, în acei ani, încerca să legitimeze acest nou regim în fața lumii occidentale printr-o aparentă îndepărtare de realitățile terorii politice din timpul regimului lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cu toate că, în aparență, Codul penal din 1969 preia filosofia vestică a politicii penale din epocă, în special prin modul de reglementare al instituțiilor de drept penal general, este important să ne amintim că acest cod a servit în mod crucial la eliminarea oponenților politici ai regimului comunist până în decembrie 1989, în special prin definițiile largi și ușor de adaptat ale infracțiunilor la nevoile de moment ale Partidului Comunist. În acest sens, invităm cititorul să parcurgă dispozițiile art. 155-173, 251, 253 și 317 din respectivul act normativ.

europene și euroatlantice a României^[1]. Mai mult decât atât, constatăm o preluare substanțială a principiilor noii apărări sociale relativ la regimul sancționatoriu.

Secțiunea 1. Vinovăția

Fără a explica *in extenso* conceptul de vinovăție în dreptul penal, în prezenta secțiune vom urmări, în primul rând, evoluția istorică, spre a observa modalitatea în care perspectivele criminologice au radiat asupra acestei instituții, conchizând prin formularea unor concluzii preliminare.

§1. Perspective istorice

1.1. Codul penal din 1865

În cuprinsul Codului penal din 1865 nu a existat o prevedere expresă privind vinovăția ca trăsătură esențială a infracțiunii, aceasta fiind dezvoltată sub influența doctrinei. Astfel, s-a afirmat că „elementul imaterial” al infracțiunii cuprinde doi factori, *volitiv* – „element subiectiv al voinței, rezoluția de a comite un act” și *intelectual* – „element obiectiv al voinței, finalitatea urmărită prin respectivul act”^[2].

1.2. Codul penal din 1936

Nici în cuprinsul Codului penal din 1936 nu a existat o prevedere expresă privind vinovăția, aceasta fiind totuși recunoscută drept trăsătură esențială, sub influența literaturii de specialitate.

Bunăoară, au existat referiri disparate privind diferitele forme de vinovăție, spre pildă „Crima se săvârșește cu intenție. Delictul se săvârșește cu intenție, iar fără intenție numai în cazurile anume prevăzute de lege. Contravenția se săvârșește fără intenție, iar cu intenție numai în cazurile anume prevăzute de lege” (art. 126).

Într-o manieră similară opiniei anterioare, s-a susținut că „elementul subiectiv reprezintă o manifestare de voință și de conștiință” în

^[1] Expunere de motive, p. 1.

^[2] A se vedea I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 560.

cadru al căruia voința de a executa un act presupune o reprezentare apriorică a urmărilor, reprezentarea fiind „un act de conștiință care însoțește actul voinței”^[1].

În afara terminologiei diferite, cele două perspective se suprapun perfect, constatând existența unui *factor volitiv* (voința) și a unui *factor intelectual* (conștiința).

1.3. Codul penal din 1969

În cuprinsul Codului penal din 1969 a fost reglementată pentru prima oară vinovăția drept trăsătură esențială a unei infracțiuni.

Astfel, potrivit art. 17 alin. (1) din acest cod, „infracțiunea este fapta care prezintă pericol social, săvârșită cu vinovăție”, iar vinovăția, după cum se arată la art. 19 alin. (1), „există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă”.

De asemenea, potrivit dispozițiilor cuprinse în art. 19 C. pen. din 1969 sunt explicitate formele de vinovăție, intenție și culpă, precum și modalitățile acestora^[2].

1.4. Codul penal în vigoare

Similar codificării anterioare, actualul Cod penal prevede, la art. 15 alin. (1) că „infracțiunea este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă (...)”, iar vinovăția, potrivit

^[1] A se vedea V. Dongoroz, *Drept penal, op. cit.*, p. 188.

^[2] Art. 19 – Vinovăția – „Vinovăție există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă. 1) Fapta este săvârșită cu intenție când infractorul: a. prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte; b. prevede rezultatul faptei sale și deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui. 2) Fapta este săvârșită din culpă când infractorul: a. prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei ca el nu se va produce; b. nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să-l prevadă. Fapta constînd într-o acțiune săvârșită din culpă constituie infracțiune numai atunci când în lege se prevede în mod expres aceasta. Fapta constînd într-o inacțiune constituie infracțiune fie că este săvârșită cu intenție, fie din culpă, afară de cazul când legea sancționează numai săvârșirea ei cu intenție”.

art. 16 alin. (2), „există când fapta este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită”^[1].

Explicațiile privind cele două componente ale vinovăției își păstrează valabilitatea și în această etapă.

§2. Dimensiunea criminologică

a. *Prima facie* observăm că în materia vinovăției concepția „*Scolii Clasice*” privind ideea de liber-arbitru a fost îmbrățișată ca regulă în decursul tuturor reglementărilor penale. Acest aspect rezultă din construcția binomială a instituției vinovăției, respectiv ca dinamică dintre factorul volitiv și cel intelectual.

Reiterând, potrivit acestei dinamici, regula constă în aceea că voința agentului executant este grefată pe o reprezentare *ex ante* a faptei, voința fiind manifestarea de voință liberă, anume emanând de la o persoană capabilă să conștientizeze urmările faptei.

Lecturând discursul doctrinei formulate în jurul codurilor observăm o perspectivă constantă asupra fundamentării răspunderii penale pe preceptele doctrinei clasice.

Referitor la dimensiunea Codului penal din 1865, explicitând bivalența factor volitiv/factor intelectual, s-a afirmat că factorul volitiv reprezintă o constanță a fiecărei infracțiuni, lipsa acestuia excluzând complet *mens rea*, „fiindcă pedeapsa nu mai are nicio rațiune atunci când nu numai că rezultatul ilicit nu era conceput, dar nici actul care a produs acest rezultat nu a fost efectuat cu voința celui ce l-a comis”^[2].

^[1] Art. 16 – Vinovăția – „(1) Fapta constituie infracțiune numai dacă a fost săvârșită cu forma de vinovăție cerută de legea penală. (2) Vinovăție există când fapta este comisă cu intenție, din culpă sau cu intenție depășită. (3) Fapta este săvârșită cu intenție când făptuitorul: a) prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte; b) prevede rezultatul faptei sale și, deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui. (4) Fapta este săvârșită din culpă, când făptuitorul: a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce; b) nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să îl prevadă. (5) Există intenție depășită când fapta constând într-o acțiune sau inacțiune intenționată produce un rezultat mai grav, care se datorează culpei făptuitorului. (6) Fapta constând într-o acțiune sau inacțiune constituie infracțiune când este săvârșită cu intenție. Fapta comisă din culpă constituie infracțiune numai când legea o prevede în mod expres”.

^[2] A se vedea I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 560.

Sintetic, existența rezoluției de a comite o faptă penală reprezintă o condiție *sine qua non* a vinovăției.

Factorul intelectual, spre deosebire de cel volitiv, nu este unul constant, variația naturii și intensității sale fiind măsura distincției dintre formele vinovăției.

În acest sens, „variația naturii factorului intelectual” constituie dinamica dintre acesta și urmarea imediată, *i.e.* dacă finalitatea prefigurată în cuprinsul factorului intelectual coincide cu însăși urmarea imediată, forma de vinovăție este intenția, *a contrario culpa*^[1], iar „variația intensității” constituie distincția specifică, *i.e.* de la „intenție explicită” (intenție directă – n.n.) și „greșeală ușoară” (culpă fără prevedere – n.n.)^[2].

Ulterior, în contextul Codului penal din 1936, în afara terminologiei diferite, optica asupra conceptului de vinovăție se suprapune perfect cu cea anterioară, reținându-se existența unui *factor volitiv* (voința) și a unui *factor intelectual* (conștiința).

Factorul volitiv era definit drept „facultatea psihică care comandă și îndrumază energia fizică a omului”^[3], iar manifestarea de voință să emane de la o persoană capabilă și liberă (*voință liber determinată*).

Mențiunile anterioare privind semnificația factorului intelectual au fost păstrate și în doctrina Codului penal din 1936. Dimpotrivă, s-a susținut că factorul intelectual indică însăși vinovăția, fiind poziția conștiinței făptuitorului, în vreme ce factorul volitiv constituie „energia propulsivă a voinței” pe care se grefează fapta – „studiul factorului intelectual este, deci, studiul vinovăției”^[4].

În mod echivalent, doctrina formulată în jurul Codului penal din 1969 și al celui în vigoare a menținut compoziția bifactorială a vinovăției – conștiință și voință^[5].

b. Prin urmare, în pofida criticilor formulate cu privire la concepția liberului-arbitru, susținute de pledoaria în favoarea reținerii determinismului infracțional, opțiunile legiuitorilor au denotat apropierea față

[1] *Ibidem*.

[2] *Ibidem*, p. 561.

[3] A se vedea V. Dongoroz, *Drept penal, op. cit.*, p. 189.

[4] *Ibidem*, p. 192.

[5] A se vedea V. Dongoroz et. al., *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea generală*, vol. I, Ed. All Beck, București, 2003, p. 103.

de un formalism legislativ în detrimentul unei abordări etiologice non-juridice, însă științifice^[1].

Bunăoară, opiniile exprimate în doctrina interbelică reflectă într-o anumită măsură spiritul pozitivist, venind totodată în sprijinul ideii de liber-arbitru prin raportare la diferențierea pozitivistă între normalitate și anormalitate – „voința fiind o facultate psihică normală, iar majoritatea oamenilor fiind alcătuită din oameni normali, se impune, ca o consecință firească, regula că: *orice activitate a omului trebuie să fie socotită ca o activitate voită, iar voința ca liber și normal manifestată, până la proba contrarie*”^[2].

Dimpotrivă, concepția liberului-arbitru nu a fost îmbrățișată *de plano*, fiind temperată prin admiterea situațiilor excepționale în care manifestarea de voință a făptuitorului nu este liberă, conștientă, dimensiunea acestor situații excepționale fiind determinată de cauzele de neimputabilitate, la care ne vom referi în cele ce urmează.

Secțiunea a 2-a. Iresponsabilitatea lato sensu^[3]

Asemenea secțiunii anterioare, vom prezenta inițial dezvoltarea istorică a cauzelor de neimputabilitate relevante în economia acestei lucrări, sintetizând ulterior sorgintea lor criminologică.

§1. Perspective istorice

1.1. Codul penal din 1865

În cuprinsul Codului penal din 1865 a fost recunoscută cauza de neimputabilitate generală a ireponsabilității. În acest sens, la art. 57 se arată că „nu se socotește nici crimă, nici delict faptul săvârșit în stare

^[1] Reiterând, Enrico Ferri repudia concepția liberului-arbitru, întrucât ar fi lipsită de fundament științific, afirmând că infracțiunea este produsul unei constituții organice și psihice manifestate în contextul unui anumit mediu social (a se vedea E. Ferri, *op. cit.*, p. 141).

^[2] A se vedea V. Dongoroz, *Drept penal, op. cit.*, p. 191.

^[3] Numim „ireponsabilitate lato sensu” orice situație în care, din punct de vedere subiectiv, fapta săvârșită nu întrunește cele două componente ale vinovăției, anume factorul volitiv și intelectual.

de smintire și în oricare altă stare de pierdere a uzului rațiunii sale prin cauze independente de voința sa”.

De asemenea, erau reglementate circumstanțe scuzabile grefate pe o stare apropiată celei a iresponsabilității, precum: „în caz (...) de adulter, omorul comis de către soț asupra soției sale sau asupra complicei, sau de către soție asupra soțului său sau asupra complicei, în momentul surprinderii în flagrant delict în casa conjugală, este scuzabil” (art. 253).

1.2. Codul penal din 1936

Dezvoltând această cauză, Codul penal din 1936 cuprindea, la art. 128, dispoziții privind alienația mintală: „nu răspunde de infracțiune acela care, în momentul săvârșirii ei, se găsea în stare de inconștiență, din cauză de alienație mintală sau din alte cauze”.

De asemenea, erau recunoscute efectele beției (art. 129)^[1], ale surdo-mutismului (art. 154)^[2], ale provocării (art. 155 pct. 2 și pct. 3)^[3].

^[1] Potrivit art. 129 C. pen. din 1936: „Acela care a săvârșit o infracțiune în stare de beție completă, provocată prin alcool sau alte substanțe toxice ori stupefiante, este apărât de răspundere dacă această stare se datorește unor împrejurări accidentale, cu totul neprevăzute de autorul infracțiunii și absolut independente de voința sa, iar dacă starea de beție, în condițiunile de mai sus, nu era completă, se aplică pedeapsa prevăzută de lege pentru faptul săvârșit, redusă după normele prevăzute la art. 97 și 98. Infracțiunea săvârșită în stare de beție voluntară, produsă în mod întâmplător, se pedepsește cu pedeapsa fixată de lege pentru infracțiunea săvârșită, al cărui maximum se reduce la jumătate, iar dacă pedeapsa este munca silnică pe viață, pedeapsa este munca silnică dela 10 la 20 ani”.

^[2] Potrivit art. 154 C. pen. din 1936: „Surdo-mutul nu răspunde de infracțiunea comisă, dacă se constată că în momentul săvârșirii nu a avut discernământ, în caz contrar i se aplică pedeapsa închisorii corecționale, în limitele prevăzute de lege pentru adolescenți”.

^[3] Potrivit art. 155 pct. 2 și pct. 3 C. pen. din 1936: „Scuza provocării există: (...) 2. când crima sau delictul au fost provocate prin injurii orale grave, adresate de victimă autorului, în împrejurări de natură să determine acestuia o puternică turbare sau emoțiune; 3. când omorul, vătămarea sănătății sau integrității corporale ori lovirea au fost săvârșite de unul dintre soți asupra celuilalt sau asupra complicei, în momentul surprinderii lor în adulter”.

1.3. Codul penal din 1969

Într-o manieră similară, Codul penal din 1969 reglementa iresponsabilitatea, fiind stipulat, la art. 48, că „nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul, în momentul săvârșirii faptei, fie din cauza alienației mintale, fie din alte cauze, nu putea să își dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele”.

De altfel, în egală măsură era prevăzută instituția beției – art. 49^[1].

Dimpotrivă, remarcăm o modificare ce a operat în privința provocării, reglementate de art. 73 lit. b)^[2], aceasta având caracterul unei circumstanțe atenuante legale.

1.4. Codul penal în vigoare

Actuala reglementare a păstrat, în esență, prevederile Codului penal din 1969 privind iresponsabilitatea – art. 28^[3] –, intoxicația – art. 29^[4] –, sau provocarea reglementată la art. 75 alin. (1) lit. a)^[5].

^[1] Potrivit art. 49 C. pen. din 1968: „Nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul în momentul săvârșirii faptei se găsea, datorită unor împrejurări independente de voința sa, în stare de beție completă produsă de alcool sau alte substanțe”.

^[2] Potrivit art. 73 lit. b) C. pen. din 1968: „Următoarele împrejurări constituie circumstanțe atenuante: (...) b) săvârșirea infracțiunii sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții, determinată de o provocare din partea persoanei vătămate, produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau prin altă acțiune ilicită gravă”.

^[3] Art. 28 – Iresponsabilitatea – „Nu este imputabilă fapta prevăzută de legea penală săvârșită de persoana care, în momentul comiterii acesteia, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori nu putea să le controleze, fie din cauza unei boli psihice, fie din alte cauze”.

^[4] Art. 29 – Intoxicația – „Nu este imputabilă fapta prevăzută de legea penală săvârșită de persoana care, în momentul comiterii acesteia, nu putea să-și dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori nu putea să le controleze, din cauza intoxicării involuntare cu alcool sau cu alte substanțe psihoactive”.

^[5] Art. 75 – Circumstanțe atenuante – „(1) Următoarele împrejurări constituie circumstanțe atenuante legale: a) săvârșirea infracțiunii sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții, determinată de o provocare din partea persoanei vătămate, produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau printr-o altă acțiune ilicită gravă (...)”.

Facem precizarea că în Codul penal în vigoare a fost introdusă distincția dintre cauze justificative și de neimputabilitate, însă această distincție nu este o noutate legislativă, fiind cunoscută doctrinei încă din perioada interbelică^[1].

§2. Dimensiunea criminologică

Cu toate că, încă din antichitate, s-a recunoscut că infracțiunile săvârșite în stare de *iresponsabilitate* nu trebuie pedepsite^[2], constatăm că opțiunea legislativă a acceptat teza dezvoltată ulterior de pozitivisti, anume existența unui regim incriminatoriu și sancționar diferentiat relativ la persoanele iresponsabile, iar nu numai o „dezincriminare” generală față de acestea.

În acest sens, odată cu reglementarea măsurilor de siguranță (după cum am văzut, instituție juridică de origine pozitivistă), s-a specificat că subiecților incapabili, nefiind pasibili de pedepse, li se vor aplica măsuri de siguranță, când se va fi constatat pericolul social, întrucât infractorul *de facto* există, însă nu este „sancționabil”^[3].

Prin aceasta, constatăm o temperare necesară a mecanismului „matematic” al răspunderii bazate pe liberul-arbitru, prin reglementarea unui corp juridic centrat în jurul reacției statale față de persoanele iresponsabile.

Literatura de specialitate formată sub Codul penal din 1865 a relevat existența unor cauze ale iresponsabilității, astfel: „etate; nebunie; beție; somnambulism”^[4].

Odată cu adoptarea Codului penal din 1936, influența pozitivistă în doctrină a devenit evidentă, sens în care s-a afirmat că posibilele cauze ale incapacității pot fi:

- „de natură biopsihofizice (cauze anatomice, fiziologice, psihice);
- de natură intrinsecă (naturale, patologice, anomalii, tulburări psihofizice, lipsa de maturitate)”^[5].

[1] A se vedea I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 688.

[2] *Furiosus si hominem occiderit lege Cornelia non tenetur, cum eum fati infelicitas excusset*. Digeste. XLVIII, Titlul VIII, Legea 12.

[3] A se vedea V. Dongoroz, *Drept penal, op. cit.*, pp. 309-311.

[4] A se vedea I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 693.

[5] A se vedea V. Dongoroz, *Drept penal, op. cit.*, p. 310.

Constatăm că discursul doctrinar cristalizat în jurul Codului penal din 1968, părăsind parțial spectrul pozitivismului în favoarea formalismului juridic promovat de doctrina noii apărări sociale, a trasat distincția dintre „*responsabilitate psihică*” (categorie de ordin psihologic) și „*răspundere penală*” (categorie de ordin juridic), centrul de greutate al iresponsabilității fiind plasat în jurul ideii de capacitate de conștientizare a valorilor și a urmărilor faptelor^[1]. Observăm aceeași optică și în discursul aferent Codului penal actual.

Vom continua prin prezentarea cauzelor iresponsabilității în forma precizată anterior, fără a ne referi la cauza vârstei, care privește configurația răspunderii penale în cazul minorilor, pe care o vom trata pe larg în secțiunea următoare.

2.1. Alienația mintală

Menționăm că optica asupra afecțiunilor psihice în contextul primelor două coduri penale a purtat amprenta opiniilor eugenice ale vremii, acestea alimentând prin studii, măsurători, date statistice etc. legitimitatea mecanismelor de excludere socială a persoanelor considerate anormale din punct de vedere psihofizic, în vederea „*igienizării*” populației.

Potrivit acestor opinii, alienația mintală reprezenta un factor degenerativ, cuprinzând „totalitatea stărilor de deficiență mintală, de la grade cu totul ușoare, trecând prin numeroase forme de imbecilitate și ajungând la stările de idioție profundă; aceasta se însoțește adesea de turburări grave în celelalte sfere ale activității psihice – turburări ale sentimentului și ale voinței etc.”^[2].

În ceea ce privește transmisibilitatea ereditară a afecțiunilor mintale, promotorii acestui curent au învederat că, în cazul unui singur părinte care suferă de o afecțiune mintală, proporția transmiterii ar fi cuprinsă între 35% - 50%; iar în cazul ambilor părinți, ar fi cuprinsă între 77-90%^[3]. Reprezentanții curentului eugenic au considerat că afecțiu-

^[1] A se vedea V. Dongoroz, *Explicații*, vol. I, *op. cit.*, p. 352.

^[2] A se vedea G. Banu, *Tratat de medicină socială*, vol. I, Casa Școalelor, București, 1944, p. 104.

^[3] *Ibidem*, p. 104. Menționăm că rezultatele cercetărilor statistice publicate de autorul citat reprezintă concluziile unor studii efectuate în anul 1933 în Germania,

nile psihice cu o transmisibilitate crescută și o gravitate sporită sunt: schizofrenia, psihoza maniaco-depresivă, coreea ereditară și epilepsia ereditară^[1].

Din perspectiva științelor penale, lecturând opiniile juridice ale autorilor interbelici, conchidem că aceștia au îmbrățișat posibilitatea unei cauzalități diverse a afecțiunilor psihice, precum „smintirea, cretinismul, imbecilitatea, persecuția delirantă, maniile, epilepsia, isteria și nebunia morală”^[2].

Este interesant că a fost acceptată și așa-numita „*nebunie morală*”, a cărei paternalitate rezultă din opera criminologilor pozitiviști. *Brevitatis causa*, aceasta reprezenta ablațiunea sentimentului moral, fără a exista și o pierdere a rațiunii. În egală măsură, referirile la epilepsia larvantă și isterie reprezintă trimiteri evidente la opera lombrosiană.

O caracteristică a opticii interbelice asupra afecțiunilor psihice a fost abordarea multifactorială. În acest context, s-a considerat că o posibilă cauză a creșterii frecvenței afecțiunilor mintale o reprezintă factorii exogeni, sens în care, în vederea preîntâmpinării răspândirii, s-ar impune studierea comportamentelor persoanelor încă din copilărie în mediul familial, profesional și social^[3].

De asemenea, reprezentării „*medicinii sociale*”, conștientizând necesitatea unei abordări multidisciplinare, au afirmat imperativul unei alinieri a direcțiilor de acțiune în științele psihiatrice și juridice^[4].

În egală măsură, în spiritul pozitivismului, unii juriști au afirmat că „în materie de boale și alterațiuni mintale și psihologice, justiția penală are nevoie de ajutorul și concursul științelor psihiatriei și medicinei (...) prin apel la savanții care lucrează pe tărâmul psihiatriei ca să coopereze cu justiția penală la realizarea represiunii”^[5].

la începutul dictaturii naziste, aceste studii având rolul de a „pune în vedere aplicarea sterilizării”.

^[1] *Ibidem*, pp. 106-116.

^[2] A se vedea I. Tanoviceanu, *op. cit.*, p. 750.

^[3] A se vedea H. Damay, *Psychiatrie et Civilisation*, Le Mouvement Sanitaire, No. 128, 1934, *apud* G. Banu, *Tratat de medicină socială*, vol. I, *op. cit.*, p. 180.

^[4] G. Banu, *Tratat de medicină socială*, vol. I, *op. cit.*, p. 161.

^[5] *Ibidem*, p. 746.